

Revista de Dret Històric Català [Societat Catalana d'Estudis Jurídics], vol. 16 (2017), p. 297-319

ISSN (ed. impresa): 1578-5300 / ISSN (ed. digital): 2014-0010

<http://revistes.iec.cat/index.php/RDHC> / DOI: 10.2436/20.3004.01.111

L'ANIHILACIÓ DE LA REPÚBLICA PEL GENERAL FRANCO I L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA DE CATALUNYA (1936-1939)

Federico Vázquez Osuna

Centre d'Estudis Històrics Internacionals

Universitat de Barcelona

REBUT: 15 de novembre de 2016 - ACCEPTAT: 29 de novembre de 2016

Resum

Les forces de seguretat i els tribunals de la Segona República Espanyola van contenir l'ordre públic, amb dificultats, però ho van aconseguir. Malgrat això, una part majoritària de l'estament militar va perpetrar un cop d'estat, amb el suport d'una minoria social, que tenia com a objectiu impedir que el Govern del front popular, que havia guanyat les eleccions del 16 de febrer de 1936, arrelés i dugués a terme una política reformadora i de modernització social i econòmica, en detriment, segons argumentaven, de les classes que històricament havien tingut el poder. Els colpistes justificaren el cop d'estat amb l'absència de seguretat i ordre públic, i la temença a la revolució social, però els fets desmenteixen aquestes invocacions. La rebel·lió no va triomfar, cosa que va definir dos territoris: el lleial i el rebel. Els militars van començar a edificar un estat, derogant tàcitament la Constitució de la República i creant un ordenament jurídic paral·lel, sempre amb l'ús indiscriminat de la violència, un tret consubstancial al franquisme. També van nomenar cap de govern el general Franco, que després s'investí cap d'estat, fins a fer una dictadura personalista que es perllongà fins al 1975. El dictador destruï tota l'obra legislativa republicana i l'obra jurisprudencial dels tribunals. Liquidà o invalidà des de l'Estatut d'autonomia de Catalunya de 1932 fins a la jurisprudència del Tribunal de Cassació. El 1939 la realitat política catalana era igual que durant la monarquia alfonsina i el dret civil català era idèntic al que s'havia promulgat en el capítol de cort LXXXII, aprovat en les Corts de Barcelona de 1702.

Paraules clau: justícia, República, front popular, Guerra Civil espanyola, franquisme, dictadura del general Franco, Tribunal de Cassació de Catalunya, Estatut d'autonomia de 1932, Estatut interior de Catalunya, dret civil català, jurats populars, tribunals populars, Tribunal d'Espionatge, Derrotisme i Alta Traïció, tribunals especials de guàrdia, Oficina Jurídica.

LA ANIQUILACIÓN DE LA REPÚBLICA POR EL GENERAL FRANCO Y LA ADMINISTRACIÓN DE JUSTICIA DE CATALUÑA (1936-1939)

Resumen

Las fuerzas de seguridad y los tribunales de la Segunda República Española contuvieron el orden público, con dificultades, pero lo consiguieron. A pesar de ello, una parte mayoritaria del estamento militar perpetró un golpe de estado, con el apoyo de una minoría social, que tenía como objetivo impedir que el Gobierno del frente popular, que había ganado las elecciones del 16 de febrero de 1936, arraigara y llevara a cabo una política reformadora y de modernización social y económica, en detrimento, según argumentaban, de las clases que históricamente habían ostentado el poder. Los colpistas justificaron el golpe de estado con la ausencia de seguridad y orden público, y el temor a la revolución social, pero los hechos desmienten estas invocaciones. La rebelión no triunfó, lo que definió dos territorios: el leal y el rebelde. Los militares empezaron a edificar un estado, derogando tácitamente la Constitución de la República y creando un ordenamiento jurídico paralelo, siempre con el uso indiscriminado de la violencia, un rasgo consustancial al franquismo. También nombraron jefe de gobierno al general Franco, que después se investió jefe de estado, hasta hacer una dictadura personalista que se prolongó hasta 1975. El dictador destruyó toda la obra legislativa republicana y la obra jurisprudencial de los tribunales. Liquidó e invalidó desde el Estatuto de autonomía de Cataluña de 1932 hasta la jurisprudencia del Tribunal de Casación. En 1939 la realidad política catalana era igual que durante la monarquía alfonsina y el derecho civil catalán era idéntico al que se había promulgado en el capítulo de corte LXXXII, celebrado en Barcelona en 1702.

Palabras clave: justicia, República, frente popular, Guerra Civil española, franquismo, dictadura del general Franco, Tribunal de Casación de Cataluña, Estatuto de autonomía de 1932, Estatuto interior de Cataluña, derecho civil catalán, jurados populares, tribunales populares, Tribunal de Espionaje, Derrotismo y Alta Traición, tribunales especiales de guardia, Oficina Jurídica.

GENERAL FRANCO'S ANNIHILATION OF THE REPUBLIC AND THE ADMINISTRATION OF JUSTICE IN CATALONIA (1936-1939)

Abstract

The security forces and courts of the Second Spanish Republic succeeded in maintaining public order, albeit with complications. Nevertheless, the majority of the military class engaged in a coup d'état, backed by a minority of society, intended to prevent the government of the Popular Front – which won the election on 16 February 1936 – from taking hold and implementing a policy of reform, and social and economic modernisation, to the detriment of the classes that had hitherto been in power, according to their reasoning. The perpetrators justified their coup by citing the lack of public order and security, and the fear of social revolt, although these claims were debunked by the facts. The rebellion

failed which led to the demarcation of two territories: the loyal region and the rebel region. The military began building a state, tacitly repealing the constitution of the Republic and setting up a parallel legal system, at all times exerting indiscriminate use of violence, an inherent characteristic of Francoism. General Franco was also appointed as the government leader and was later sworn in as head of state until establishing a personalised dictatorship which lasted until 1975. The dictator went on to wipe out the entire Republican legislative system and the common law system of the Courts. He liquidated or rendered null and void instruments ranging from the Catalan Statute of Autonomy of 1932 to the jurisprudence of the Court of Cassation. By 1939, the Catalan political status quo was the same as it had been during the reign of King Alfonso and Catalan civil law was tantamount to that enacted in Court Chapter LXXXII in Barcelona in 1702.

Keywords: justice, Republic, Popular Front, Spanish Civil War, Francoism, dictatorship of General Franco, Court of Cassation of Catalonia, 1932 Statute of Autonomy, Interior Statute of Catalonia, Catalan civil law, public juries, people's courts, Court of Espionage, Defeatism and High Treason, *tribunales especiales de guardia*, Legal Office.

L'ANÉANTISSEMENT DE LA RÉPUBLIQUE PAR LE GÉNÉRAL FRANCO ET L'ADMINISTRATION DE JUSTICE DE CATALOGNE (1936-1939)

Résumé

Les forces de sécurité et les tribunaux de la IIe République espagnole parvinrent, difficilement, mais parvinrent tout de même à contenir l'ordre public. Néanmoins, la majorité de la classe militaire réalisa un coup d'État, soutenu par une minorité sociale, dont l'objectif était d'empêcher le gouvernement du Front populaire, qui avait gagné les élections du 16 février 1936, de mener à bien une politique de réformes et de modernisation sociale et économique qui allait au détriment, selon leurs arguments, des classes ayant historiquement détenu le pouvoir. Les putschistes justifiaient le coup d'État par l'absence de sécurité et d'ordre public, et par la peur d'une révolution sociale, mais les faits démentaient ces arguments. La rébellion ne triompha pas, ce qui définit deux territoires : les loyaux et les rebelles. Les militaires se mirent à construire un État, abrogeant tacitement la Constitution de la République et créant un ordonnancement juridique parallèle, et faisant un usage indiscriminé de la violence, caractéristique inhérente au franquisme. Le général Franco fut nommé chef du gouvernement, avant d'être investi chef d'État, et ce fut le point de départ d'une dictature personnaliste qui dura jusqu'en 1975. Le dictateur détruisit toutes les œuvres législatives républicaines et les œuvres jurisprudentielles des tribunaux. Il liquida ou rendit non valable du statut d'autonomie de la Catalogne de 1932 à la jurisprudence de la Cour de cassation. En 1939, la réalité politique catalane était la même que sous la monarchie d'Alphonse et le droit civil catalan était identique à celui promulgué lors des LXXXIIe *capitula curiae* célébrées à Barcelone en 1702.

Mots-clés : justice, République, Front populaire, Guerre civile espagnole, franquisme, dictature du général Franco, Cour de cassation de Catalogne, statut d'autonomie de 1932, statut intérieur de la Catalogne, droit civil catalan, jurys populaires, tribunaux populaires, Cour d'espionnage, de défaitisme et de haute trahison, *tribunales especiales de guardia*, bureau juridique.

Aquesta exposició només pretén relatar com una part majoritària de l'Exèrcit i una minoria social van perpetrar el cop d'estat el 18 de juliol de 1936 —a Catalunya l'endemà, el 19 de juliol—, que, en no triomfar arreu, va traduir-se en una cruenta guerra civil que durà prop de tres anys. Mentrestant, aquests militars colpistes, capitanejats poc després pel general Franco, van improvisar un estat, molt pròxim a una caserna militar pel que fa a la forma d'organitzar-se, molt rudimentària, paral·lel al legítim. Des de la mateixa rebel·lió, van perseguir qualsevol focus de dissidència política, sindical, religiosa, cultural..., per mitjà d'una repressió ferotge, situació que van estendre molt intensament durant la postguerra, fins a les acaballes de la dictadura el 1975.

El general Franco i la resta de militars van justificar tota aquesta violència amb la necessitat de restaurar la veritable Espanya, pervertida des de la proclamació de la Segona República el 1931, però darrere d'aquest argument hi havia la necessitat que tenien d'expulsar els republicans de les institucions de l'Estat i d'avortar qualsevol programa de reforma de l'Estat i de la societat, immensament injusta i ancorada en el passat. El general Franco acusava la República de ser incapaç d'aturar la revolució social que preparaven les forces obreres. No obstant això, la República va contenir l'ordre públic i la seguretat des que va proclamar-se fins al mateix cop d'estat. És una prova d'això el fet que el 19 de juliol de 1936 a la presó Model de Barcelona hi havia prop de vuit-cents cinquanta-un interns i la tercera i la quarta galeries eren plenes de faistes i interns detinguts per la perpetració de delictes dels anomenats *socials*, tot i que el Govern del front popular havia promulgat una amnistia pel Decret llei del 22 de febrer de 1936, quan va guanyar les eleccions generals del 16 de febrer d'aquell mateix any.

El general Franco i la resta de militars colpistes, com també els funcionaris i la minoria social que els van secundar, no tenien cap mena de dubte que el seu acte era il·legítim, totalment arbitrari, igual que l'Estat que van fer néixer lentament. Per tot plegat, l'Ordre del 21 de desembre de 1938 del Ministerio de la Gobernación va ordenar la formació d'una comissió a fi d'argumentar la il·legitimitat dels poders actuant en la República Espanyola el 18 de juliol de 1936, per a justificar la rebel·lió i deslliurar-se també així de «la imputación de facciosa, rebelde y anti-

jurídica, con que sin tregua ni reposo» els acusaven els republicans. Els insurgents també intentaven justificar d'aquesta forma la seva brutal repressió contra tota mena de dissidència. Per això el ministre de la Gobernación, Ramón Serrano Súñer, cunyat del general Franco i promotor d'aquesta Ordre, parlà després de «la justicia al revés», quan el franquisme va condemnar com a rebels els lleials, perquè «rebeldes eran los que se alzaron y todos los que les asistimos y colaboramos».¹

Malgrat el dictamen d'aquesta comissió, el franquisme continuava intranquil per com havia usurpat els poders de l'Estat. Llavors va intentar legitimar aquest apoderament violent per mitjà de la instrucció de la causa general, creada pel Decret del 26 d'abril de 1940, la qual no va fer altra cosa que utilitzar perversament la criminalitat que va irrompre en el territori republicà —exclusivament fruit de la insurrecció en desintegrar-se l'Exèrcit i atuir-se les forces de seguretat pel desconcert social i polític— per a argumentar la necessitat de rebel·lar-se.

El judici sumariíssim que el general Franco va incoar contra Francisco-Javier Elola Díaz-Varela colpeix i interpel·la. Elola fou vocal el 1923 de la Junta Organizadora del Poder Judicial creada als inicis del Directorio Militar del General Primo de Rivera, diputat republicà a les Corts, exfiscal general de la República i president de Sala del Tribunal Suprem. El 26 de gener de 1939 va negar-se a exiliar-se, quan Barcelona fou conquerida per les tropes del general Franco, perquè no temia els rebels, ja que considerava que no havia comès cap crim. Fou detingut i condemnat a la pena de mort per l'Alto Tribunal de Justicia Militar, que el considerà autor d'un delictes d'adhesió a la rebel·lió, per mantenir-se fidel a la República. A la presó, el magistrat havia reflexionat sobre la seva detenció i els acusaments de les autoritats franquistes d'ésser rebel, i escrivia:

Surge la rebelión por el alzamiento colectivo en armas contra un poder legalmente constituido. En dieciocho de julio de mil novecientos treinta y seis existía un Estado con todas las condiciones jurídicas y reales a las que debía su ser en el mundo internacional. Era el de la República Española. Se regía por una Ley fundamental: la Constitución de diciembre de mil novecientos treinta y uno. Su estructura era racionalizada. Hallábase dotada de leyes, reguladoras de su vida interior. Poseía organismos públicos en pleno funcionamiento [...] No se concibe, pues, una rebelión del Estado organizado, contra una minoría que por las razones sociales y políticas que la asistiesen para combatir el poder legal y formal se había levantado en armas contra aquel. Real y jurídicamente la rebeldía estaba en el campo de los que se levantaron contra el Estado republicano y no se consolidó como tal Poder [...] Por lo tanto, [...]

1. L'any següent es publicà el *Dictamen de la Comisión sobre ilegitimidad de poderes actuantes en 18 de julio de 1936*, Madrid, Editora Nacional, Ministerio de la Gobernación, 1939; i S. JULIA, *Un siglo de España: Política y sociedad*, Madrid, Marcial Pons, 1999, pàg. 146.

no podía calificarse de rebelde al servidor del Estado, ni al Estado mismo [...] El Estado naciente podrá calificarnos de afectos o desafectos, de leales o de sospechosos, de confianza o desconfianza, pero jamás como rebeldes para fundar sobre esta calificación jurídica una sanción penal. [...] Las ideas no delinquen, sino las conductas, férreamente subsumidas en los preceptos legales coetáneos a sus presuntas infracciones.

El magistrat Elola fou afusellat al Camp de la Bota de Barcelona el 12 de maig de 1939, després que el general Franco va donar el seu *enterado* (vistiplau) per a executar-lo.² Aquest desenllaç ens apropa al període i als temes que exposarem, perquè Elola fou tractat com un magistrat «de la Sala Sexta del Tribunal Supremo del llamado Gobierno de la República», una forma maldestra de negar la història a fi d'evitar-ne les conseqüències, que no són altres que el sollevament que havien protagonitzat els militars.

1. LA CONSTITUCIÓ DE LA SEGONA REPÚBLICA ESPANYOLA

Les forces republicanes van guanyar les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931. La monarquia va caure perquè no disposava de suports militars, socials i polítics. El 14 es proclamà la República i es constituí un govern provisional la comesa fonamental del qual fou la convocatòria d'unes eleccions constituents, que van celebrar-se el 28 de juny de 1931. Aquestes Corts redactaren la Constitució de la República, del 9 de desembre de 1931, de caràcter democràticoliberal i molt avançada socialment i políticament. La República s'organitzava com a estat integral, cosa que més o menys la situava entre l'unitarisme i el federalisme, compatible amb l'autonomia dels municipis (organitzats entorn de la província) i de les regions (una o diverses províncies es podien constituir en regió autònoma); tanmateix, prohibia que es poguessin federar.

La Carta Magna reconeixia uns drets molts avançats: igualtat de la ciutadania davant la llei; llibertat de consciència i de creences; bandejament dels privilegis per filiació, sexe, classe social, riquesa, idees polítiques o creences religioses; seguretat jurídica; igualtat dels sexes; llibertat de càtedra; dret d'informació, dret de reunió... La República es declarava aconfessional i cap religió no era de l'Estat, i renunciava a la guerra com a mitjà de política nacional.

2. *Causa núm. 8/1939 de la Auditoría de Guerra de Cataluña, instruida contra magistrados, fiscales, jueces de la Sala Sexta del Tribunal Supremo del llamado Gobierno de la República*, Barcelona, Archivo del Tribunal Territorial Tercero de Barcelona, Gobierno Militar, 1939.

La Constitució no feia esment del poder judicial i sí de la justícia, la qual s'administrava en nom de l'Estat. Reconeixia la independència judicial, la qual cosa implicava l'exigència de responsabilitats a la magistratura quan abusés en l'exercici jurisdiccional, una controvèrsia que va resoldre el Tribunal Suprem. El poble participava en l'administració de justícia per mitjà de la institució del jurat. La jurisdicció militar la circumscrivia exclusivament als delictes militars, als serveis d'armes i a la disciplina dels cossos armats.

Tot l'ordenament jurídic havia d'acomodar-se a la Constitució. Si una norma li podia ser contrària, el Tribunal de Garanties Constitucionals l'examinava i era l'òrgan competent per a expulsar-la'n. Quan la magistratura havia d'aplicar una disposició que opinava que contrariava la Carta Magna, havia de remetre la consulta a aquest tribunal perquè estudiés si li era contrària. El Tribunal també resolia sobre l'empara en matèria de garanties individuals. Alhora, també se'l dotava de la competència per a resoldre les diferències entre el Govern central i les regions autònomes que en un futur es constituïssin.

El Tribunal de Garanties Constitucionals també tenia competències penals, ja que era l'òrgan encarregat de jutjar el president de la República, el president del Govern i els ministres. També era competent per a jutjar els magistrats del Tribunal Suprem i el fiscal general de la República. Aquestes atribucions eren una anomalia jurídica i trencaven la seva naturalesa de màxima instància d'interpretació constitucional perquè el convertien en un alt tribunal d'instància; unes potestats que arrabassava al Tribunal Suprem no per una qüestió orgànica o organitzativa, sinó perquè la nova classe política republicana temia la seva magistratura, heretada de la monarquia i àmpliament identificada amb ella.

2. L'ESTATUT D'AUTONOMIA DE CATALUNYA DE 1932

L'Estatut d'autonomia de Catalunya (EAC) fou sancionat pel president de la República per mitjà de la Llei del 15 de setembre de 1932. L'Estatut regulava les relacions entre la República i Catalunya i establia les competències que assumia la denominada *regió autònoma*. El seu òrgan representatiu era la Generalitat i el seu territori comprenia les quatre províncies catalanes. La Generalitat estava integrada pel Parlament de Catalunya, el president de la Generalitat i el Consell Executiu. Establia el català i el castellà com a idiomes oficials de Catalunya, alhora que ordenava que qualsevol disposició havia de ser publicada en ambdós idiomes. La Generalitat assumia competències educatives, socials i econòmiques, que fins llavors tenia el Govern central, i assumia el control de la policia i l'ordre públic. El president de la Generalitat i els seus consellers responien civilment i penalment davant el Tri-

bunal de Garanties Constitucionals. Novament, aquesta excepció obeïa a la desconfiança amb què s'observava l'alta magistratura que ocupava el Tribunal Suprem.

L'Estatut reconeixia en l'article 11 la competència exclusiva de la Generalitat en matèria de dret civil, tret de les potestats que la Constitució atribuïa al Govern de la República (matrimoni, propietat intel·lectual i industrial, ferrocarrils, pesos i mesures, aviació civil...). Catalunya podia actualitzar des d'aquest moment el seu dret civil, petrificat des de la Compilació de 1704, procedent del capítol de cort presidit per Felip IV (V de Castella) el 1702, i acoblar-lo a les necessitats de la societat d'aleshores.³

L'article 11 EAC també atorgava a la Generalitat la plena competència per a organitzar l'Administració de justícia de Catalunya, de conformitat amb les lleis i els preceptes de la Constitució i amb la normativa orgànica i processal. Tanmateix, els tribunals pertanyents a la jurisdicció castrense i els de l'Armada radicats a Catalunya romanien sota la competència del Govern central. La Generalitat nomenava els jutges destinats a Catalunya d'acord amb les lleis de l'Estat i l'escalafó de la carrera judicial. Posteriorment, el Govern català promulgà la normativa que obligava els jutges que es destinessin a Catalunya a aprendre la llengua i el dret civil catalans, cosa que havien d'acreditar per mitjà d'exàmens, i si no els aprovaven, havien de retornar als jutjats i tribunals que romanien dependents del Govern de la República. L'article 18 del Decret del 10 d'abril de 1934 establia el termini d'un any per a acreditar els coneixements de la llengua i el dret civil catalans. Malgrat això, el Decret del 2 de juny de 1936 el va reduir a un termini de tres mesos. La modificació obeïa a la necessitat de no «fer il·lusori el dret dels ciutadans» d'obtenir justícia en català, fàcilment negligible amb els constants trasllats de destinació dels funcionaris judicials. En matèria lingüística, la legalitat republicana fou bastant confusa perquè la Constitució havia establert que a ningú se li podia exigir el coneixement d'una llengua «regional».

Fins aquí, l'Estatut assumia l'organització judicial de Catalunya, que havia nascut amb la Llei orgànica del poder judicial de 1870 —va romandre en vigor fins al 1985— i les modificacions introduïdes per la monarquia i que s'organitzava en jutjats municipals, jutjats de primera instància i instrucció, audiències provincials i Audiència Territorial de Barcelona. Tanmateix, l'Estatut establia el Tribunal de Cassació de Catalunya com a màxima instància judicial del Principat, situat entre aquesta darrera Audiència i el Tribunal Suprem, amb seu a Madrid, i allò més important és que regulava exclusivament la legislació que promulgues la Generalitat.

3. *Constituciones i altres drets de Cathalunya compilats en virtut del capítol de cort LXXXII de las Corts per la S. C. y R. Majestat del Rey Don Felip IV nostre senyor celebradas en la ciutat de Barcelona any MDCCII*. La compilació fou publicada el 1704.

El Tribunal de Cassació de Catalunya també era competent per a conèixer dels recursos sobre qualificació de documents referents al dret civil català que s'havien d'inscriure en el Registre de la Propietat. I també resolía els conflictes de competència entre els diferents jutjats de Catalunya; quan aquestes controvèrsies eren amb els de l'Estat, assumia la competència el Tribunal Suprem.

La Generalitat també nomenava els lletrats de l'Administració de justícia (secretaris judicials) i el personal auxiliar dels tribunals, d'acord amb la legalitat de l'Estat. No obstant això, el ministeri fiscal continuava depenent del Govern central. Els notaris depenien de la Generalitat i era el Govern català el que convocava els concursos per a la provisió de les notaries vacants al territori de Catalunya. Malgrat això, els registradors de la propietat depenien del Govern central. L'Estatut introduïa un sistema de corresponsabilitat dual entre el Govern central i el català, de control mutu, en el qual es vigilaven els uns als altres.

L'Estatut interior de Catalunya fou aprovat per la Llei del 26 de maig de 1933. Aquest Estatut regulava les relacions entre la Generalitat i els ciutadans de Catalunya. Era una mena de constitució catalana, perquè reconeixia els drets dels ciutadans i com s'articulava el poder públic català envers aquests i les garanties que els protegien. Novament, no feia esment del poder judicial i sí mencionava la funció judicial. L'Estatut interior declarava la independència judicial, protegia els jutges i magistrats en l'exercici de la seva funció, els quals només estaven sotmesos a l'imperi de la llei, i reconeixia el dret de justícia gratuïta.

La Llei del 10 de març de 1934 regulava el Tribunal de Cassació, l'elecció del seu president i la dels magistrats que en formaven part. Un president i dotze magistrats integraven el Tribunal, els quals no era necessari que formessin part de la carrera judicial. El Tribunal estava format per dues sales, la Civil i la Contenciosa Administrativa, i enjudiciava els recursos la legislació exclusiva dels quals era atribuïda a la Generalitat. La Llei delimitava i detallava les competències de les sales, i també determinava les seves funcions i les del ple. El president del Tribunal de Cassació esdevenia la més alta autoritat judicial de Catalunya i era elegit per una assemblea que representava les diferents professions jurídiques.

3. EL COP D'ESTAT DEL 18 DE JULIOL DE 1936

Els militars revoltats el 18 de juliol de 1936 pretenien destruir el règim democràtic sobre el qual es fonamentava la República, arrabassant el poder al Govern central, suprimint les Corts i anihilant la Generalitat, després que el front popular, les esquerres, havien guanyat les eleccions generals el 16 de febrer de 1936. Tan-

mateix, el cop d'estat no va triomfar arreu, la qual cosa va conduir a una guerra civil i va fraccionar el territori entre lleials i rebels.

Els colpistes no van preveure que no controlarien immediatament la República, ni tampoc la fragmentació del territori. Per aquests motius, el 24 de juliol de 1936 van crear la Junta de Defensa Nacional, que assumia tots els poders de l'Estat i representava el país davant la comunitat internacional; estava formada per molts militars, que van designar president el general Miguel Cabanellas Ferrer. Aquest nou centre de poder s'atorgà la capacitat de dictar decrets, acordats pels militars que en formaven part i autoritzats pel seu president, com si es tractés d'un cap d'estat. Així, doncs, la Junta va apropiarse dels poders legislatiu i executiu per mitjà del Decret número 1, del 24 de juliol de 1936, signat pel seu general president, la qual cosa significà la ruptura legal republicana i la derogació tàcita de la Constitució de la República de 1931. Promptament, va començar la destrucció de l'obra legislativa republicana.⁴ Aquest decret només perseguia apropiarse de l'Estat, però en esclatar una guerra civil i no poder-ho fer immediatament, els militars insurrectes en crearen lentament un de paral·lel. Els colpistes respectaven la legalitat prèvia, si no els contradeia en els seus objectius; si ho feia, dictaven una disposició que la regulava segons el seu lliure arbitri. De moment, no definiren la seva nova realitat política —l'escut de la República els acompanyà molt de temps.

Els militars rebels van dictar bans de guerra en els seus respectius territoris quan van sollevar-se contra la República. Dies després calgué unificar-los, a fi de dissipar les confusions. La Junta dictà el ban de guerra del 28 de juliol de 1936, que estenia la llei marcial a tot el territori de la República i sotmetia a les autoritats militars tota la realitat social i política, alhora que atorgava als tribunals castrenses l'enjudiciament de qualsevol vulneració de les potestats que havien assumit, erigint el procediment sumaríssim en la peça fonamental per a reprimir tothom que se'ls oposés, motiu pel qual el van reformar fins a deixar-lo processalment sense cap garantia per a l'acusat. Des de llavors, la societat va romandre militaritzada. El ban va estar en vigor fins al 1948. A més, els militars l'havien dictat negligint la Llei d'ordre públic del 28 de juliol de 1933, que només autoritzava el Govern de la República a declarar l'estat de guerra en un territori extens com el que aplegava diverses províncies o una regió autònoma.

El ban de guerra perseguia els ciutadans que s'havien oposat als militars aixecats en armes o els que ho fessin en el futur: una forma d'assegurar les operacions militars en detriment dels drets fonamentals dels ciutadans (reunió, expressió, premsa, manifestació...). La jurisdicció castrense va fer-se omnipresent i va arrabassar molts *delictes* a la justícia ordinària. Els militars eren els que dictaminaven

4. Publicat en el *Boletín Oficial de la Junta de Defensa Nacional* (25 juliol 1936).

si una *infracció* els corresponia o bé la traspassaven a la justícia ordinària, la qual cosa es perllongà fins a la fi del franquisme.

El 13 de setembre de 1936 els rebels declararen fora de la llei les organitzacions que havien format el front popular.⁵ A més, ordenaren la confiscació dels seus béns. El pluralisme polític, valor fonamental de la Constitució de la República, era bandejat, així com la llibertat i el dret a una justícia imparcial. Igualment, acordava la depuració del funcionariat que podia simpatitzar amb el Govern de la República. Legalment, assistim a la penalització d'actuacions passades, que quan van cometre's no eren *delictives*. Els insurgents també acusaren tothom que va mantenir-se lleial a les institucions de la República com a rebel, amb tots els seus graus jurídics.

4. EL GENERAL FRANCO, CAP DEL GOVERN REBEL

El president de la Junta de Defensa Nacional va nomenar Francisco Franco Bahamonde, general de divisió, cap de Govern de l'*Estado Español* pel Decret del 29 de setembre de 1936, el qual des d'aquell moment va assumir tots els seus poders. Així mateix, li va conferir el títol de *generalísimo*, una denominació molt pomposa que el va satisfer molt tota la vida.⁶ El nomenament ometia el títol de cap d'estat i només esmentava el de cap del poder executiu, provisionalment, en espera que la guerra finalitzés. Franco assumí els poders públics, després que es constatés que la guerra es perllongaria, per a instaurar la *verdadera España*, a fi d'alliberar-la dels seus enemics, els republicans. El cap de govern era des de llavors el militar que aplegava el poder dels diferents fronts bèl·lics. La Junta de Defensa Nacional intentava aturar els generals que havien esdevingut virreis al seu territori, com Gonzalo Queipo de Llano a la part occidental d'Andalusia, i actuaven independent-

5. El Decret núm. 108, del 13 de setembre de 1936, declarava «fuera de la Ley todos los partidos y agrupaciones políticas o sociales que, desde la convocatoria de las elecciones celebradas en fecha 16 de febrero del corriente año han integrado el llamado Frente Popular, así como cuantas organizaciones han tomado parte en la oposición hecha a las fuerzas que cooperan al movimiento nacional». Així, van declarar-se fora de la llei les formacions següents: PSOE, ERC, Izquierda Republicana, Unió Democràtica de Catalunya, Partit Comunista, Unió Republicana, PSUC, Partit Sindicalista, PNB, POUM; els sindicats CNT, UGT, la Unió de Rabassaires, la FAI... També les lògies maçòniques foren destruïdes i els maçons foren perseguits, com també els fidels de creences diferents del cristianisme catòlic romà; així mateix, van ser devastats els seus recintes sagrats.

6. Segons la Real Academia Española, *generalísimo* és el cap que mana l'estat militar en pau i en guerra, amb autoritat sobre tots els generals de l'Exèrcit. El *Diccionario* de l'Institut d'Estudis Catalans el descriu com el general que té el comandament superior i que té els altres generals sota les seves ordres.

ment. Els militars revoltats van crear un estat perquè observaven que la conquesta del republicà no era possible; a final d'octubre i principi de novembre de 1936 va començar l'ofensiva contra Madrid, que es perllongà fins al març de 1939. Fou una guerra de desgast, de la màxima crueltat, que només perseguia reprimir tot el personal republicà del territori que els sollevats controlaven abans no en conquerissin més, per a no tenir oponents a la rereguarda.⁷

El nomenament que va conferir a Franco la Junta de Defensa Nacional el capacitava per a dictar lleis, decrets i tota mena de disposicions simplement perquè era el cap militar d'un estat dictatorial. D'aquesta forma, promulgava la Llei de l'1 d'octubre de 1936, per mitjà de la qual organitzava el nou estat. Aquesta norma era ambigua i tenia unes mancances tecnicolegals molt acusades. La disposició creava la Junta Técnica del Estado, formada per diferents seccions: hisenda, justícia, indústria, agricultura, treball, cultura i ensenyament, i obres públiques. Creava els càrrecs de president de la Junta, de governador general, de secretari de Relacions Exteriors i de secretari general del cap de l'Estat. Ja havia introduït el nomenament de cap de l'Estat i només havien passat dos dies... El general Franco avançava en la llei que aquesta no s'havia de «tomar como definitiva» perquè l'estructuració final de l'Estat l'havia de determinar la conquesta total del territori que romanien en poder de la República.

La capacitat de dictar normes que s'atorgà el dictador el capacitava per a pronunciar resolucions amb caràcter retroactiu i declarar «sin ningún valor ni efecto todas las disposiciones que, dictadas con posterioridad al 18 de Julio último, no hayan emanado de las autoridades militares dependientes de mi mando, de la Junta de Defensa Nacional de España o de los organismos constituidos por Ley de 1º de octubre de próximo pasado». A més a més, li era necessari desfer-se de «cuantas leyes, decretos, órdenes, reglamentos y circulares sean anteriores a dicha fecha y se estimen por su aplicación contrarias a los altos intereses nacionales», i per això sol·licitava que li proposessin la seva derogació, que acordaria de forma immediata.⁸

La Junta Técnica aplegava les funcions, atribucions i facultats que la legislació de la República atorgava a l'Administració central de l'Estat sota l'organització ministerial. Les autoritats provincials i locals no podien exercir altres funcions que les que l'ordenament jurídic els reconeixia. Per aquests raonaments, unes de les principals tasques dels militars rebels, un cop van conquerir una part de la província de Lleida el 1938, van ser l'aplicació de la normativa prèvia a l'Estatut

7. Decret núm. 138, del 29 de setembre de 1936.

8. Preàmbul de la Llei de l'1 d'octubre de 1936 i art. 1 i 2 del Decret núm. 56, de l'1 de novembre de 1936.

d'autonomia de Catalunya de 1932 i l'organització política de Catalunya tal com estava durant la monarquia. Analitzarem aquesta qüestió més endavant.⁹

La provisionalitat amb què es va configurar aquest nou estat va empènyer una nova reorganització que creà els ministeris i les subsecretaries. El general Franco, que ja es definia com a cap d'estat (Llei del 30 de gener de 1938) —tota una farsa—, disposà que «al jefe del Estado, que asumió todos los poderes por virtud del Decreto de la Junta de Defensa Nacional de 29 de septiembre de 1936, corresponde la suprema potestad de dictar normas jurídicas de carácter general». Aleshores, té sentit parlar del Govern de Burgos en contraposició amb el legítim de la República.¹⁰

El general Franco va integrar els falangistes, els carlistes i els membres de les Juntas de Ofensiva Nacional en un partit únic que des de llavors va tenir la comessa de vertebrar políticament la dictadura en el denominat Movimiento Nacional. El Decret del 4 d'agost de 1937 nomenà el general Franco «jefe nacional de Falange Española Tradicionalista y de las JONS, supremo caudillo del Movimiento». El dictador «personifica todos los valores y todos los honores» i «assume en su entera plenitud la más absoluta autoridad. El Jefe responde ante Dios y ante la historia».¹¹

La Llei del 30 de gener de 1938 creà el Ministerio de Justicia franquista, que reproduí l'organització del de la República, radicat llavors a Barcelona. L'endemà Franco nomenà Tomás Domínguez Arévalo, tradicionalista i comte de Rodezno, primer ministre de Justícia de la dictadura (anys després li concedí la grandesa d'Espanya, per això era el dèspota que havia guanyat una guerra que el capacitava per a atorgar títols nobiliaris).

Franco creà per la Llei del 27 d'agost de 1938 el seu propi Tribunal Supremo, cosa que l'empenyé al cessament del president, els magistrats i els fiscals del Tribunal legítim, que llavors radicava a Barcelona, al número 269 del carrer de Mallorca, on celebrava els judicis i les vistes. Formaven el Tribunal quatre sales: la Primera, del Civil; la Segona, del Penal; la Tercera, del Contenciós Administratiu, i la Quarta, del Social. Aquest disposició també va derogar algunes normes de la República que se li oposaven.

9. A aquest estat incipient li mancava una norma general que li permetés el funcionament, la producció legislativa i un règim de recursos administratius, coses que es van aconseguir amb el *Reglamento orgánico y de procedimiento de la Junta Técnica del Estado*, del 19 de novembre de 1936.

10. Art. 1 de la Llei del 29 de desembre de 1938 i exposició de motius i art. 1 i 17 de la Llei del 30 de gener de 1938.

11. Art. 47 del Decret del 4 d'agost de 1937.

5. L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA DE CATALUNYA DURANT LA GUERRA CIVIL

La victòria del Govern català sobre el cop d'estat del 18 de juliol de 1936 va traduir-se en la desintegració de l'Exèrcit i l'atuïment i la inoperància de les forces de seguretat. Si l'Exèrcit es va esmicolar fou degut a l'enfrontament entre lleials i rebels, per una banda, i a la publicació de bans de guerra contrarestats per decrets del Govern central que els proscrivia, de l'altra;¹² i cal afegir a tot això que molts sectors de la població es van armar arbitràriament, en entrar durant els enfrontaments a les casernes militars i apoderar-se de fusells. Unes mateixes raons conduïren les forces de seguretat a la desintegració i la inoperància, sobretot en ésser comminades i amenaçades per tots els sectors que s'havien armat arbitràriament. Ràpidament va aflorar el terror, amb unes conseqüències terribles. Alhora, naixia el Comitè de Milícies Antifeixistes, un nou centre de poder que competia amb el Govern català. La realitat catalana fins al mes de maig de 1937 fou determinada per la convivència entre els republicans i els anarquistes, però a poc a poc els primers aconseguiren imposar-se sobre els altres.

En els primers mesos de guerra assistim a una ruptura de la legalitat constitucional, bàsicament pel fet que la Generalitat va assumir competències que corresponien a les Corts i al Govern de la República. Una de les disposicions que més van accentuar aquesta nova realitat política i jurídica fou el Decret del 28 d'agost de 1936, que va ordenar que solament tenien força d'obligar en el territori de Catalunya les disposicions legals publicades al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (DOGC). La disposició era la ruptura expressa de la legalitat republicana. Les disposicions publicades a la *Gaceta de Madrid*, anomenada posteriorment *Gaceta de la República*, no tenien cap força d'obligar a Catalunya, si el poder executiu català no decidia publicar-les al DOGC. Es tractava, doncs, de la sobirania normativa.

La nit del 10 a l'11 d'agost de 1936 personal llibertari va assaltar el Palau de Justícia de Barcelona, capitanejat per l'advocat cenetista Àngel Samblancat Salanova, a fi d'instaurar la justícia revolucionària. La Generalitat va neutralitzar

12. Decret del 18 de juliol de 1936 del Govern de la República, que anul·lava l'estat de guerra decretat pels insurrectes i declarava la responsabilitat penal dels que l'havien promulgat i publicat, alhora que rellevava de l'obediència deguda els militars que l'havien dictat. Un altre decret d'aquesta data va dissoldre les unitats militars que havien participat en la insurrecció. Un altre va llicenciar les tropes el comandament de les quals havia participat en el sollevament. Alhora, uns altres decrets d'aquest dia destituïen molts dels generals que havien participat en la rebel·lió, entre els quals hi havia el general Franco.

aquesta pretensió inicial i pel Decret del 17 d'agost de 1936 va reconèixer l'Oficina Jurídica, la comesa de la qual era la revisió de les causes en què el proletariat havia estat víctima d'una justícia classista i injusta. No obstant això, els caps de l'Oficina Jurídica van envair molts àmbits del dret aplicant el seu lliure arbitri sense subjecció a cap norma, i algun dels seus responsables van aprofitar l'avinentesa per a enriquir-se amb l'anomenada *justícia revolucionària*. Aquest tipus de justícia va desenganyar la ciutadania i les forces polítiques i sindicals i el 18 de novembre de 1936 l'Oficina fou dissolta.

La Generalitat va crear la justícia popular de guerra, de naturalesa especial, perquè va instaurar-la per a seguir uns determinats comportaments; alhora també era d'excepció, ja que la formaven uns tribunals que alteraven l'organització judicial. Si es van crear aquests nous tribunals fou bàsicament per a intentar aturar la criminalitat que des del mateix cop d'estat ensangonava tot el territori lleial, revestida algunes vegades de justícia de classe o de salut pública, però també van definir-la la simple venjança o l'enriquiment personal a costa de les víctimes. Aquesta nova justícia era innecessària, perquè la República gaudia de normes i de tribunals per a fer front a la situació, però les forces proletàries s'hi oposaven. La legislació que la regulava era un popurri de la normativa republicana.¹³

La Generalitat de Catalunya creà pel Decret del 24 d'agost de 1936 els jurats populars al territori de Catalunya (a la resta de la República eren denominats *tribunals populares* i tenien unes competències molts similars).¹⁴ Des de feia segles, Catalunya no legislava sobre matèries de dret penal i processal públic.¹⁵ Aquests jurats es promulgaren per a perseguir els culpables de la rebel·lió militar. La justícia especial de guerra va eixamplar-se amb la creació dels tribunals populars de Catalunya (denominats *jurats d'urgència* a la resta del territori de la República i amb unes competències molt semblants) (Decret del 13 d'octubre de 1936).¹⁶

13. El magistrat Francisco Javier Elola Díaz-Varela explica que la creació d'aquests nous tribunals va fer-se «para imprimir mayor rapidez a la Justicia y poder poner un coto a la actitud violenta de las turbas que tantos excesos habían cometido en jornadas precedentes». Vegeu la *Causa núm. 8/1939 de la Auditoria de Guerra de Cataluña*.

14. Un dia abans, el 23 d'agost de 1936, el Govern de la República havia establert un tribunal popular a Madrid per a enjudiciar els delictes de rebel·lió, sedició i els altres contra la seguretat de l'Estat, i el mateix tribunal acabà estenent-se per totes les províncies.

15. Tanmateix, els jurats populars havien d'adaptar-se a la legalitat del moment; així, els seus magistrats havien d'aplicar «els preceptes legals vigents [...] de conformitat amb el Codi de Justícia Militar i disposaran el que procedeixi respecte a la responsabilitat civil». Vegeu l'exposició de motius i els art. 1 i 4 del Decret del 24 d'agost de 1936.

16. El Govern de la República havia creat el 10 d'octubre de 1936 els jurats d'urgència, equivalents als tribunals populars catalans i gairebé amb les mateixes competències.

Aquests nous tribunals perseguien tothom que havia ajudat els rebels o que s'oposava a la nova realitat *revolucionària* nascuda després del 20 de juliol de 1936, i van tipificar els delictes contrarevolucionaris. Així, era delicte de feixisme «tot acte que directa o indirectament coadjuvés a la rebel·lió militar i al moviment feixista del 19 de juliol de 1936». El Govern català també va assumir la potestat de comutar les penes de mort, la qual cosa havia pertangut als organismes centrals de l'Estat o als seus més alts càrrecs.¹⁷

Aquests tribunals especials i d'excepció estaven formats pel tribunal de dret, els magistrats, i el tribunal de fet, els jurats formats per la ciutadania. El que sobta és la forma com fou escollit el tribunal de fet, perquè els seus membres eren designats pels partits i sindicats que s'havien oposat al cop d'estat. La imparcialitat del tribunal naixia pervertida, però en aquell context no era possible una altra solució, i encara més quan les autoritats només maldaven per aturar la criminalitat.

L'esclat de la Guerra Civil també es correspon amb la superació de l'Ordre del 16 de novembre de 1934, que prohibia l'accés de la dona a la judicatura i el ministeri fiscal. La primera dona jutgessa de la història política espanyola fou la catalana Maria Lluïsa Algarra Coma, nomenada el 2 de desembre de 1936 jutgessa del Jutjat de Primera Instància i Instrucció de Granollers pel conseller de Justícia Andreu Nin. El ministre de Justícia va nomenar Elvira Fernández Almoguera advocada fiscal del Tribunal Popular de Granada, amb seu a Baza, el 30 d'abril de 1937. Julia Álvarez Resano, diputada socialista, fou nomenada magistrada el 3 d'agost de 1938. Tot sembla indicar que les tres van ser les primeres en les seves respectives categories professionals. Aquests nomenaments van bandejar moltes imposicions del patriarcat.

Els primers dies de maig de 1937 va haver-hi uns greus enfrontaments a Catalunya, denominats els fets de Maig, entre les forces republicanes, socialistes i comunistes, per una banda, i els anarquistes i els membres del POUM, per l'altra. El Govern català va alinear-se amb els primers i va trencar l'aliança que l'unia als anarquistes des del començament de la Guerra. El Govern de República demanava a Catalunya des del desembre de 1936 retornar a la legalitat prebèl·lica. Entre ambdós governs va començar un estira-i-arrotonsa que al final va enfrontar-los. Poc s'imaginava la Generalitat que el Govern central començaria una política centralitzadora que aigualiria les competències que atorgava l'Estatut de Catalunya a la Generalitat, fins a perdre l'ordre públic... Des dels fets de Maig de 1937 fins al final de la Guerra gairebé no hi va haver relacions polítiques entre el Govern de la República i el de la Generalitat.

17. El Decret del 13 d'octubre de 1936 atorgava als jurats populars la competència exclusiva de l'enjudiciament dels responsables de la rebel·lió amb anterioritat a la seva promulgació. Vegeu els art. 1, 2 i 22 del Decret del 13 d'octubre de 1936.

Pocs dies abans dels fets de Maig de 1937, el conseller de Justícia, Joan Comorera, comunista, havia publicat al DOGC les disposicions que el Govern de la República havia promulgat des de l'esclat de la Guerra sobre l'Administració de justícia, cosa que significava que entraven en vigor a Catalunya i derogaven les altres que havia dictat la Generalitat. La disposició del conseller es va publicar l'1 de maig de 1937, de manera que podria haver estat una de les causes que va ocasionar els sagnants fets de Maig, perquè des de llavors l'Administració de justícia començà a perseguir els causants del terror, i això incomodava alguns militats del bloc antifeixista, molt especialment els llibertaris. En aquesta nova etapa, l'embranchida dels comunistes va substituir la dels anarquistes, protagonistes des de l'inici de la Guerra. Des d'aquest moment, a Catalunya només hi hagueren els tribunals populars i els jurats d'urgència i a la Generalitat només li competí organitzar-los, d'acord amb l'Estatut d'autonomia, la qual cosa significa que es reprenia la legalitat anterior al cop d'estat.¹⁸

La República perdé la Guerra i la justícia especial de guerra no era la més adient per a fer front als seguidors dels rebels a la rereguarda. Per aquest motiu, els tribunals populars i els jurats d'urgència van perdre el seu protagonisme el juny de 1937 i van donar pas a la creació del Tribunal d'Espionatge, Derrotisme i Alta Traïció,¹⁹ que va perdre el jurat de fet i va atorgar tot el poder de decisió a uns jutges nomenats pels ministeris de Justícia, Defensa i Governació. Aquest Tribunal perseguí bàsicament les xarxes d'espionatge proclius al Govern del general Franco i les altres que propugnaven i estenien el derrotisme i la desafecció republicanes, i l'alta traïció.²⁰

La fractura del territori republicà i les característiques polítiques de Catalunya, on el POUM va tenir un gran protagonisme, van fer que es creessin dos tribunals d'Espionatge i Alta Traïció més: un per a Astúries i un altre per a Catalunya; aleshores, el primer que s'havia creat, que radicava a València, va esdevenir central. Els magistrats nomenats pel Ministeri de Justícia ho eren a proposta del

18. Així, l'Ordre del 28 d'abril de 1937 del Departament de Justícia ordenava que «als efectes de la seva aplicació [...], les disposicions dictades pel Govern de la República en matèria de tribunals especials populars i jurats d'urgència i, especialment, els decrets del Ministeri de Justícia de 25 d'agost i 10 d'octubre del 1936, i 13 i 23 de febrer de 1937, les quals disposicions, a excepció dels preceptes de naturalesa executiva, l'adopció del quals correspon a la Generalitat, regiran en endavant a Catalunya en substitució de les dictades sobre la matèria per la Generalitat».

19. El Decret del 22 de juny de 1937 va crear el Tribunal Especial d'Espionatge, Derrotisme i Alta Traïció. Posteriorment, el Decret del 22 d'agost de 1937 va establir dos nous tribunals: un amb jurisdicció a les províncies d'Astúries i Santander, i un altre amb jurisdicció a Catalunya.

20. Alhora, alguns comunistes prosoviètics van utilitzar-lo per a perseguir els membres del POUM.

Govern català. Malgrat tot, el Tribunal d'Espionatge, Derrotisme i Alta Traïció de Catalunya el va organitzar el Govern central, i no la Generalitat, tal com establia l'Estatut d'autonomia.

Tanmateix, aquest nou tribunal no va donar els resultats anhelats, perquè les xarxes quintacolumnistes, els espies, els sabotatges, la propagació del derrotisme..., no van deixar d'augmentar. Alhora, l'òrgan no era gaire ràpid en la instrucció de les causes. Llavors, el novembre de 1937 les autoritats republicanes van crear els tribunals especials de guàrdia,²¹ que perseguien els mateixos comportaments però sempre que fossin flagrants. Just aleshores van vulnerar-se molts drets dels ciutadans i una part de les autoritats ho van considerar molt perjudicial per al renom de la República, la qual cosa va enfrontar el ministre de Justícia, Manuel de Irujo, amb el president del Consell de Ministres, Juan Negrín. Era tanta la immediatesa a impartir justícia, que foren coneguts com el *photomaton*. El president de la Generalitat, Lluís Companys, va mostrar-se molt irritat amb l'actuació d'aquests tribunals, fins al punt que va afirmar que impartien justícia vulnerant l'Estatut d'autonomia. L'enjudiciament d'una causa i la seva decisió podien produir-se en tres dies, malgrat que podien imposar una pena de la màxima gravetat.

6. EL GENERAL FRANCO I L'ESTATUT DE CATALUNYA

El cop d'estat del 18 de juliol de 1936 també tenia com a objectiu la derogació de l'Estatut d'autonomia de Catalunya, perquè era una negació de la nació espanyola, castellana, sobre la qual es fonamentava el cop d'estat. Les tropes franquistes van conquerir Lleida el 3 d'abril de 1938 i dos dies després el general Franco disposava que l'Estatut «en mala hora concedido por la República, dejó de tener validez, en el orden jurídico español, desde el día diecisiete de julio de mil novecientos treinta y seis». No hi hagué una derogació expressa, sinó tàcita. Així, establí que l'Estatut estava mancat de vigència com a conseqüència de l'alçament, que va significar en l'ordre polític «la ruptura con todas las instituciones que implicasen negación de los valores que se intentaba restaurar». La *liquidació* o invalidació de l'Estatut va fer-la promulgant la Llei del 5 d'abril de 1938, que organitzava el poder públic a Catalunya «de acuerdo con el principio de unidad de la Patria», cosa que significava la restauració de les províncies catalanes, les quals havien de ser governades «en pie de igualdad con sus hermanas del resto de España».

21. El Decret del 29 de novembre de 1937 que va crear els tribunals especials de guàrdia fou confirmat o ratificat pel president del Consell de Ministres, Juan Negrín, i no pel ministre de Justícia.

Aquests raonaments conduïren, molt abans que les tropes franquistes entressin als territoris de Barcelona i Girona, a establir que «[l]a Administración del Estado, la provincial y la municipal en las provincias de Lérida, Tarragona, Barcelona y Gerona, se regirán por las normas generales aplicables a las demás provincias». Tot seguit es disposava: «Sin perjuicio de la liquidación del régimen establecido por el Estatuto de Cataluña, se consideran revertidos al Estado la competencia de legislación y ejecución que le corresponde en los territorios de derecho común y los servicios que fueron cedidos». Això significava el retorn de l'estructura política al centralisme monàrquic i la reintegració de l'Administració de justícia de Catalunya a l'organització existent l'any 1931. Curiosament, no suprimia el dret civil català; Catalunya en podria gaudir en el futur, però de la manera en què es trobava en proclamar-se la República. La destrucció de l'obra política republicana s'anava consumint.²²

Ben aviat es van veure els resultats, tant els jurídics com els culturals, de la conquesta d'una part del territori de Catalunya. El Ministeri de Justícia inicià una política repressiva per tal de derogar «las arbitrariedades, ilegalidades y anomalías perpetradas por el separatismo y el marxismo en los registros civiles». Així, es consideraven nul·les «y sin valor legal las inscripciones que se hallen practicadas en idioma o dialecto distinto al idioma oficial castellano». També s'invalidaven «las inscripciones practicadas con sujeción a normas dictadas por el gobierno rojo con posterioridad al 18 de julio de 1936». I totes les «autorizadas por funcionarios distintos de los que determina la legislación del Registro Civil anterior a la misma fecha».²³

Els franquistes van estendre la nova configuració de l'Estat a Catalunya a mesura que anaven conquerint el seu territori. Quan van ocupar Barcelona, el 26 de gener de 1939, Franco va promulgar un decret per mitjà del qual nomenava el general Eliseo Álvarez Arenas l'única autoritat a la ciutat, competent per a dirigir i organitzar tots els àmbits de la vida civil; fins i tot li atribuïa competències sobre els bancs...²⁴ El 10 de febrer de 1939 va completar-se la conquesta del territori català. Prop de quatre-centes cinquanta mil persones s'havien exiliat per a protegir-se de les ires i les represàlies dels vencedors. Barcelona ja era una part més de l'Espanya del general Franco.

Dies després de la conquesta de tot el territori de Catalunya, Ramón Serrano Suñer, ministre de Governació, ordenà «que las diputaciones provinciales de Barcelona, Tarragona, Lérida y Gerona se hagan cargo de cuantas instituciones, esta-

22. Exposició de motius i art. 1 i 2 de la Llei del 5 d'abril de 1938.

23. Art. 1 i 2 de l'Ordre del 12 d'agost de 1938.

24. Decret del 26 de gener de 1939.

blecimientos, centros, dependencias e instalaciones dependían de ellas con anterioridad a la puesta en vigor del Estatuto de Cataluña y se hallaban en poder de la Administración Central o de la Generalidad al liberarse dichos territorios».²⁵

7. LA INVALIDACIÓ DE LES RESOLUCIONS JUDICIALS REPUBLICANES

La victòria de l'Exèrcit franquista va significar per a l'Administració de justícia la declaració tàcita de nul·litat de totes les actuacions en què havien participat les autoritats judicials al servei de la República des del 18 de juliol de 1936. L'Ordre del 26 d'abril de 1939 declarava en suspens «todos los procedimientos civiles de carácter contencioso, incoados, decididos o en trámite de ejecución de sentencia, sea cualquiera el grado jurisdiccional en que se encuentren, cuando hayan intervenido en ellos funcionarios al servicio de la dominación roja». Aquest desig de destrucció no quedava aquí, ja que es preveia la promulgació d'una llei «sobre invalidez de las actuaciones practicadas con posterioridad al 18 de julio en territorio rebelde».²⁶

Aquest anhel el sacià la publicació de la Llei del 8 de maig de 1939, «sobre invalidez de las actuaciones practicadas por funcionarios extraños al Movimiento Nacional».²⁷ Aquesta disposició no declarava la nul·litat de totes les resolucions judicials, però obria la possibilitat que les parts instessin la seva revisió. Així, establia que «[s]e priva a todas las resoluciones de cualquiera clase que sean, en los órdenes civil, contencioso administrativo y penal, dictadas por funcionarios extraños al Movimiento Nacional, y a partir del dieciocho de julio de mil novecientos treinta y seis, del carácter de firmes y, en consecuencia, no producirán los efectos de la cosa juzgada ni la excepción que la protege». En l'ordre familiar, la nul·litat afectava els plets de separació i els de divorci, resolts «por funcionarios al servicio de la dominación roja».²⁸

25. Ordre del 15 de febrer de 1939.

26. Art. 1 i 3 de l'Ordre del 26 d'abril de 1939. El franquisme destruí també l'obra jurisprudencial dels jutges i magistrats de la República.

27. L'art. 1 del Decret del 15 de juny de 1939 també privava «del carácter de firmes, no produciendo los efectos de cosa juzgada, a todas las resoluciones dictadas con posterioridad al dieciocho de julio de mil novecientos treinta y seis, en la zona no sometida al Gobierno Nacional, por los jurados mixtos y tribunales industriales, o por el Ministerio de Trabajo, Audiencias Territoriales y Sala de lo Social del Tribunal Supremo».

28. Art. 1 i 6 de la Llei del 8 de maig de 1939. Aquesta llei va ser objecte de nombroses pròrrogues i aclariments per a poder procedir a la seva aplicació. D'altra banda, per mitjà del Decret del 23 de febrer de 1940 s'ordenava la reconstrucció de les actuacions judicials que havien desaparegut o es trobaven malmeses.

La Llei del 8 de maig de 1939 també declarava «ineficaces de pleno derecho las sentencias pronunciadas por el Tribunal de Casación de la Generalidad después del dieciocho de julio de mil novecientos treinta y seis». En conseqüència, «[l]os recursos que en la fecha expresada estuviesen preparados o interpuestos, se sustanciarán y decidirán ante el Tribunal Supremo». Les resolucions del Tribunal de Cassació dictades amb posterioritat al 18 de juliol perdien tota l'eficàcia i les anteriors a aquesta data eren qualificades de cosa jutjada; tot i això, deixaven de ser font jurisprudencial, com veurem. Catalunya mantenia el seu propi dret civil. Novament, el dret civil català, com ja succeïa en el passat, l'interpretava el Tribunal Suprem.²⁹

La Llei del 5 d'abril de 1938 havia invalidat l'Estatut d'autonomia de Catalunya. Tanmateix, aquesta abrogació només havia afectat l'ordre polític i administratiu de Catalunya, perquè la llei no havia fet «referencia a otras cuestiones jurídicas de señalada importancia que la intervención del Parlamento Catalán y del Tribunal de Casación provocaron en el orden del derecho civil con sus audacias reformadoras». Calia una disposició que anul·lés i deixés sense efecte totes les disposicions del poder legislatiu català, així com la jurisprudència del Tribunal de Cassació de Catalunya. Franco ho realitzà promulgant la Llei del 8 de setembre de 1939, la qual disposava: «Quedan sin efecto, y por lo tanto dejarán de aplicarse desde esta fecha, todas las leyes, disposiciones y doctrinas emanadas del Parlamento de Cataluña y del Tribunal de Casación, restableciéndose en toda su integridad el derecho existente al promulgarse el Estatuto».

El dret civil català retornava a l'estat fossilitzat en què es trobava abans d'aprovar-se l'Estatut d'autonomia de 1932, és a dir, a la Compilació de 1704. El dret propi del Principat no va conèixer una altra modificació fins a la nova Compilació del dret civil especial de Catalunya, aprovada pel general Franco per mitjà de la Llei 40/1960, de 21 de juliol.

La dictadura va anul·lar moltes condemnes penals, de caràcter *politicossocial*, pronunciades des del 14 d'abril de 1931 fins al 18 de juliol de 1936. La Llei del 23 de setembre de 1939 va disposar que «[s]e entenderán no delictivos los hechos que hubieren sido objeto de procedimiento criminal por haberse calificado como constitutivos de cualesquiera de los delitos contra la constitución, contra el orden público, infracción de leyes de tenencia de armas y explosivos, homicidios, lesiones, daños, amenazas y coacciones y de cuantos con los mismos guarden conexión», des de les dates esmentades, perpetrats «por personas respecto de las que conste de modo cierto su ideología coincidente con el Movimiento Nacional y

29. Exposició de motius i art. 1 i 5 de la Llei del 8 de setembre de 1939.

siempre de aquellos hechos que por su motivación político-social pudiera estimarse como protesta contra el sentido antipatriótico de las organizaciones y gobierno que con su conducta justificaron el alzamiento». Tanmateix, si els nous tribunals de justícia observaven que els fets no responien a aquestes motivacions, reclamaven «las justificaciones e informes necesarios para definir tanto la ideología y conducta de las personas como la naturaleza y circunstancias del hecho». La impunitat per a tota mena de criminals, reconeguts per la dictadura com a afectes, fou un fet consumat.³⁰

El novembre de 1941 l'inspector de tribunals del Tribunal Suprem venia a Catalunya a fer una visita d'inspecció i s'escandalitzava en veure que molts funcionaris nomenats per la Generalitat encara romanien en el càrrec, i «se da el caso de que esos funcionarios revisan los fallos del tiempo rojo, no solamente los Magistrados que continúan ven si están o no acertados los fallos de sus compañeros que con ellos convivieron bajo las órdenes marxistas, si no que en algunas ocasiones el mismo Magistrado dice si está o no bien el que él dictara en aquella ocasión y no hay que hacer hincapié en el deplorable efecto, y así se ha hecho especial mención a esta Inspección por el Colegio de Abogados, que ello ha causado en cuantos intervinien en la administración de justicia [sic]».³¹

8. LA CULMINACIÓ DE LA DICTADURA FRANQUISTA

El general Franco va establir i assegurar la dictadura gràcies al sistema repressiu que va crear. Si des de l'inici de la Guerra els tribunals militars havien tingut un gran protagonisme en la persecució de qualsevol persona o col·lectivitat que es pogués oposar als sollevats, a l'acabament del conflicte bèl·lic es perfeccionà tot l'engranatge punitiu i de control públic. El general Franco promulgà la Llei de responsabilitats polítiques del 9 de febrer de 1939 per a perseguir qualsevol tipus de dissidència política i sancionar les *culpes* de la ciutadania que s'havia compromès amb la República. L'endemà promulgà la Llei del 10 de febrer de 1939, «fijando normas para la depuración de funcionarios públicos», que purgava tots els empleats de l'Estat. Mentrestant, els tribunals intensificaven la repressió contra els republicans i també ho va fer el Tribunal para la Represión de la Masonería y del Comunismo quan el dictador el va crear per la Llei de l'1 de març de 1940.

30. Art. 1 i 4 de la Llei del 23 de setembre de 1939, dia en què es van promulgar disposicions de molta rellevància.

31. Archivo Central del Ministerio de Justicia, Inspección de Tribunales, leg. 2267.

L'acabament de la Guerra coincidí amb l'eixamplament del poder del general Franco. La Llei del 8 d'agost de 1939 determinava que corresponia «al Jefe del Estado la suprema potestad de dictar normas jurídicas de carácter general [...], y radicando en él de modo permanente las funciones de gobierno, sus disposiciones y resoluciones, adopten la forma de leyes o de decretos, podrán dictarse aunque no vayan precedidas de la deliberación del Consejo de Ministros».³² Els poders que havia assumit arbitràriament el 1936 ara assolien el seu zenit: havia creat una dictadura personalista que s'allargà fins al 1975.

BIBLIOGRAFIA

- BARRIOBERO HERRÁN, E. *Un tribunal revolucionario*. Barcelona: Impr. Aviñó, 1937.
- CANCIO, Raúl C. *Guerra Civil y tribunales: de los jurados populares a la justicia franquista (1936-1939)*. Cáceres: Universidad de Extremadura, 2007.
- GALBE LOSHUERTOS, J. L. *La justicia de la República: Memorias de un fiscal del Tribunal Supremo en 1936*. Madrid: Marcial Pons, 2011.
- JIMÉNEZ VILLAREJO, Carlos. «La destrucción del orden republicano (apuntes jurídicos)». *Hispania Nova: Revista de Historia Contemporánea*, núm. 7 (2007). També disponible en línia a: <<http://hispanianova.rediris.es/7/dossier/07d006.pdf>>. [Consulta: 9 gener 2016].
- JULIÀ, S. *Un siglo de España: Política y sociedad*. Madrid: Marcial Pons, 1999.
- MIRALLES, P. P. *Al servicio de la justicia y de la República*. Madrid: Dilex, 2010.
- PAGÈS, P. *Justícia i Guerra Civil*. Barcelona: Base, 2015.
- RODRÍGUEZ OLAZÁBAL, J. *La Administración de justicia en la Guerra Civil*. València: Alfons el Magnànim, 1996.
- RUBIÓ TUDURÍ, M. *La justícia a Catalunya. 19 de juliol de 1936-19 de febrer de 1937*. Barcelona: Gràfiques Avià, 1978.
- RUIZ, A. «En dono fe...»: *Un any d'actuació en l'Espanya nacionalista*. Barcelona: Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1937.
- VÁZQUEZ, F. *La rebel·lió dels tribunals: L'Administració de justícia a Catalunya (1931-1953). La judicatura i el ministeri fiscal*. Catarroja i Barcelona: Afers, 2005.
- *La justícia durant la Guerra Civil: El Tribunal de Cassació de Catalunya (1934-1939)*. Barcelona: L'Avenç, 2009.
- *Anarquistes i baixos fons: Poder i criminalitat a Catalunya (1931-1944)*. Barcelona: L'Avenç, 2015.

32. Art. 7 de la Llei del 8 d'agost de 1939.